

НЕОЧАКВАНИТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ

от Томислав Дончев

Съществувам заплахи извън очевидностите, които сякаш не тревожат никого.

Заплахи, разположени повече във времето, отколкото в пространството. При това са заложени още от времето на свети Августин и твърдението му, че времето „едва съществува“ – миналото вече не съществува, а бъдещето още не съществува.

Обречено да обитава само и единствено този момент, по-малък от миг – между изтичащото минало и прииждащото бъдеще – човечеството има все по-сложни отношения с миналото.

От една страна, ние сме буквална последица от близкото и далечното минало (от последното много повече, отколкото можем да преположим), от друга страна, ние презираме минали епохи заради вменияваната им от нас самите по-ниска степен на развитие. В същото време героизираме исторически постижения, образи, култури и цивилизации,

пренаписваме историята, за да напасне на нуждите на настоящето. И точно както онтогенезата повтаря филогенезата, и в личен, и в обществен план неумолимо действа съхраняващият принцип „паметта е болка, а забравянето е терапия“.

Но в измамния уют на съвременното често ни спохождат депресии, свързани с травми от миналото, а бъдещето е предпочитаното универсално вместилище, където да складираме проекциите на всичко, което ни се случва сега.

Изглежда парадоксално, но наред с позитивните проекции за бъдещето имаме и страх от утрешния ден. Понякога това са тревожни проекции на проблемите от настоящето, понякога са очакване за повторение на минали травматични събития, а понякога са симптом за напреднала възраст и неспособност да се разбере развиващият се свят.

ФУТУРОФОБИЯТА ЧЕРПИ ЖИВИТЕЛНИ СИЛИ ОТ РАЗЛИЧНИ ИСТОРИЧЕСКИ И МОДЕРНИ ПОЧВИ

В западния свят на първо място е влиянието на християнството – есхатологично учение и религия, която ни учи да очакваме справедливото загиване на света. Следва усещането за деволуция. „Светът отива на зле, за разлика от нас следващите поколения не се справиха – те са глупави, мързеливи и невъзпитани. Изчезват добрите нрави, идва хаос и разпаг“. Това впрочем в българския контекст е властваща парадигма. Страхът от познати и непознати природни стихии – от последиците от замърсяването на околната среда или от непознат космически катаклизъм – се конкурира успешно със страх от последиците от технологичното развитие и променените обществени отношения. Второто, колкото и да не ви се вярва, не е характерно само за последните десетилетия. Например справедливият ропот на родители, които се притесняват какво се случва, когато подрастващ прекарва толкова много време на мобилното си устройство. И преди два века са се притеснявали, че железницата е проблемна, защото ще разгневи добитъка, а пък дъждът

„Неграмотните на XXI век няма да бъдат тези, които не могат да четат или пишат, а тези, които не могат да учат, да забравят и да научават отново.“ Алвин Тофлър

ще угаси огъня в котела. Също че човешкото тяло не може да издържи скорости над 30 – 40 км/ч.

Още през 2020 г. Австралийската комисия за бъдещето публикува доклад, в който описва десетте основни риска пред бъдещето на човечеството, сред които посочва: изчерпване на природните ресурси; екологична катастрофа; свръхпопулация и невъзможност за изхранване на човечеството; глобално затопляне; замърсяване; оръжия за масово поражение; пандемии; рискове, свързани с новите технологии; невъзможност на човечеството да реагира на всички тези рискове.

Няма изненада нито в идентифицираните заплахи, а и жанрът не е нов. Повече от 50 години т.нар. Римски клуб в периодичните си доклади посочва сходни рискове. Дори може да се говори за консенсус не само сред научните, но и сред политическите кръгове, че заплахите на бъдещето са свързани с недостиг на ресурси, замърсяване на околната среда, както и различни сценарии за самоунищожение, свързано с войни или излезли от контрол технологии. Трудно е да оспорваме валидността на която и да е от тези заплахи. Усещането, че „вече сме в бъдещето“ заради измененията в климата, е всеобщо.

Антропогенните замърсявания също, а рисковете от използване на ядрено оръжие са на най-високо ниво от Карибската криза насам!

Комплексното вкръзяване след пандемията от Ковид-19 е факт и се проявява във всички сфери, както и практически в световни мащаби. Техногенните рискове вече не са в научната фантастика, а част от реалността, въпреки че до момента нямаме побеснял и зъл изкуствен интелект (ИИ) или пък случай на развилняло се автономно превозно средство.

СЪЩЕСТВУВАТ ЗАПЛАХИ ИЗВЪН ОЧЕВИДНОСТИТЕ

Традиционно един от успешните начини да скриеш нещо е да го сложиш на най-видно място. Така и аз твърдя, че рециклирайки познатите рискове, скриваме други. И сякаш няма да ги забележим, докато не ги забележи Холивуд и не направи блокбастър за тях!

С наблягането на екстериорните рискове (отношенията човек – природа – ресурси) систематично са подценявани рисковете, свързани с функционирането на икономическите, политическите и обществените системи. А те, противно на усещанията ни, са много по-крехки от

природните системи, които имат доказана способност за саморегулация и регенерация. Спомнете си за колко време се разпадна могъщата съветска империя! Ентропията застрашава не само природната хармония, но крехките обществени системи. А аз твърдя, че в следващите десетилетия те ще бъдат под огромно напрежение.

КАК ЩЕ ИЗГЛЕЖДА БРЕГЪТ СЛЕД „ТРЕТАТА ВЪЛНА“

Преди 44 години Алвин Тофлър публикува „Третата вълна“ (The Third Wave). Тофлър твърди, че в историята на човечеството и социално-икономическите отношения наблюдаваме три вълни. Първата е аграрната революция, втората вълна е индустриалната революция. Третата вълна е постиндустриалното общество, или т.нар. Информационна ера. Много от прогнозираните от Тофлър процеси вече са се случили и днес човечеството се намира вероятно в зрялата фаза на Третата вълна. Благодарение на развитието на компютрите, информационните технологии, мрежите, новите материали и индустриалните технологии ние живеем в свят напълно различен от 80-те години на миналия век. Забележителна промяна,

„Изкуственият интелект ще промени нашето общество из основи и, естествено, носи рискове. Но това не е пророчество. Ако няма какво да се направи, защо тогава хората се тревожат?“ Ювал Ноа Харари

която се е случила само в рамките на две поколения! В същото време институционалният рег, повечето обществени системи не са драстично променени от времето на Втората вълна – т.е. на индустриалната епоха. Това структурно противоречие съдържа потенциала да предизвика социални конфликти и катаклизми, които ще следват позната и непозната динамика. Нека дапомним, че преходите от една епоха в друга исторически са свързани не само с ново технологично ниво, прогрес и повишаване на качеството на живот, а и с поредица от социални и политически конфликти. Последният такъв мащабен

конфликт беше резултат от индустриалната революция, раждането на комунизма и всички събития, белязали XIX и XX век. Наивно ще е да смятаме, че единствените рискове, които поражда дигиталната ера, са свързани само с рисковете от пробив в киберсигурността.

СЪДБАТА НА ДИГИТАЛНИТЕ МАРГИНАЛИ

В един все по-дигитализиращ се свят неясна и проблемна ще е съдбата на дигиталните маргинали. Тези, които или нямат достъп до мрежата, или нямат достъп до устройство, или не притежават умения да го ползват. Разликите между обичайния

дигитализиран свят и хората, които обитават свят, който прилича повече на света от Първата или Втората вълна, ще станат драстични. И тук на първо място може да коментираме, разликите в благосъстоянието – дигиталните маргинали трудно ще намират работа или ще имат достъп само до нископлатен и нискоквалифициран труд. Има риск съвсем скоро дигиталните маргинали да не могат фактически да ползват никакви услуги (включително и обществени услуги) поради повсеместната им дигитализация. Те няма да имат същата информация като другите, няма да могат да изявяват себе си и позицията си като другите заради липсата

на достъп до мрежите. Без да твърдя, че дигиталните маргинали притежават белезите на „нов пролетариат“, всяка форма на грастична социална диференциация съдържа потенциал за конфликти. Само в рамките на следващото десетилетие съдбата на дигиталните маргинали ще бъде по-тежка от живота на неграмотните днес. Светът ще се раздели на „нормални електронни общества“ и „дигитални гета“.

ХОРАТА С ИЗЧЕЗНАЛИ ПРОФЕСИИ

Поради напредъка на технологиите много професии са в риск. Днес вече може да пазаруваме, без да се налага да контактуваме с продавач, с напредъка на автономната мобилност много шофьори и после пилоти ще останат без работа, с напредъка на ИИ вече е възможно един одитор, счетоводител, инженер и т.н. да върши работи за десетима. И това е само началото. Ювал Харари говори, че все повече хора ще стават „кентаври“, придобивайки умения да работят заедно с ИИ, но е очевидно, че за извършването на определена работа ще е необходимо все по-малко участие на човека. Ще изчезват цели професии или ще се свият до екзотични малцинства. Ако днес

може и да има професия „възлизар“, то професията „кърпач“ вече не съществува, редом с професии като „машинописка“ или „ловец на бримки“, а „телефонист“ е на път да изчезне в обозримото бъдеще. Въздействието на изкуствения интелект върху пазара на труда вече се усеща и ще бъде във вихъра си в следващите години. Съвсем скоро един програмист с помощта на ИИ ще може да извършва работата на десетки днешни програмисти, същото ще е и с огромна част от административната работа. Говорим за огромно пренареждане на предлагането и търсенето на квалификация и труд.

Можем оптимистично да допуснем, че хората ще сменят професии в зависимост от нуждите на пазара на труда, качествата и интересите си, но е наивно да мислим, че подобни лични и социални катаклизми няма да предизвикат напрежение или дори конфликти. Впрочем според Харари последната професия, която ще е под риск от изчезване, е тази на археолога...

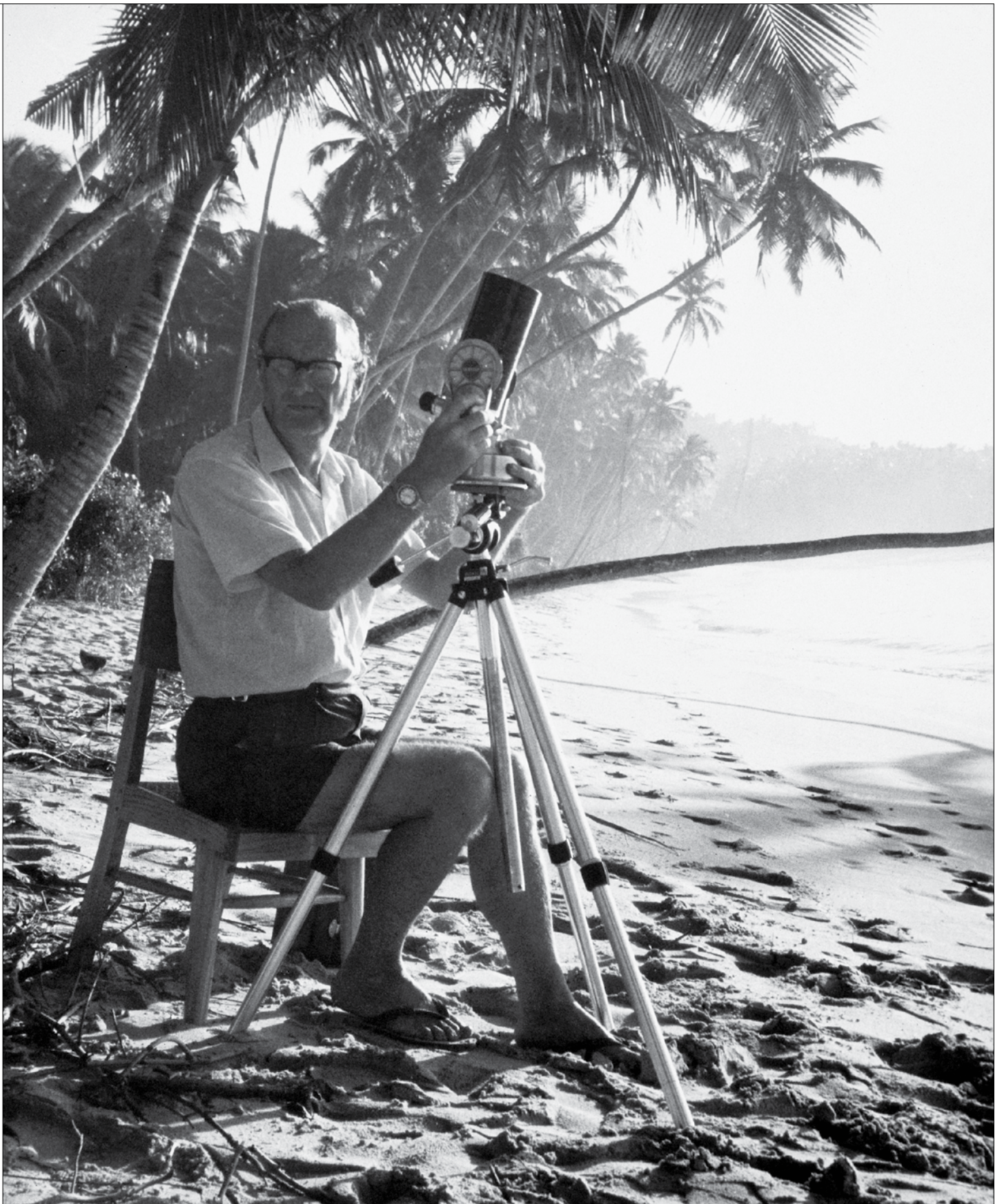
БОГАТИТЕ ЩЕ ЖИВЕЯТ ВЕЧНО, АКО НЕ ГИ УБИЯТ БЕДНИТЕ

В предишни епохи разликата в материалното благосъстояние е

пораждала много напрежения и конфликти. През дълги исторически епохи богатият човек е гържал и политическата власт. При всички случаи богатите хора са имали достъп до блага, които бедният няма – хубава храна, хубаво жилище, добро образование, добро здравеопазване, почивка, развлечения, удоволствия. В по-нови епохи богатият е можел да си позволи автомобил и яхта, в още по-нови епохи и самолет, което му дава възможност за несравнима мобилност. Днес богатите хора могат да си позволят да пътуват в космоса и да изглеждат по-красиви от бедните заради разцветата на естетичната хирургия.

Това при всички случаи са нови форми на социално разслоение, но не тук виждам аз най-големия потенциален конфликт. В предишни епохи разликата между добро и не толкова добро здравеопазване можеше да означава различно качество на живот, преживяемост на някое заболяване и известна разлика в продължителността на живота.

Иновациите в медицината в следващите десетилетия ще позволяват значително удължаване на живота с прилагането на различни терапии и интервенции, включително периодична смяна на органи и тъкани

„Една от най-важните роли на научната фантастика е да подготви хората за бъдещето, като насърчи гъвкавостта на ума. Политиците трябва да четат научна фантастика, а не уестърни и криминални романи.“ Артур Кларк

в човешкото тяло, генна редакция, лечение със стволови клетки, дори и технотуманизъм. Предприемачът в сферата на технологии за удължаване на живота Бил Марис говори за 500 години продължителност на живота, а известния футуролог г-р Питър Диамандис обяви остаряването за болест. Т.е. болест, за която трябва да се намери терапия.

Колко е тъжно, че сме сред последните поколения с продължителност на живот под сто години!

Конфликтът е заложен в това, че тенденцията не е светла перспектива пред цялото човечество, а само пред отделни негови представители. Тези процедури са скъпи и вероятно ще останат скъпи. Невероятно изглежда да има възможност те да бъдат покривани от обществените фондове за здравно осигуряване.

И получаваме следното – богати хора, които са относително безсмъртни, и всички останали хора, които са смъртни.

Представете си болката, завистта и гнева, който ще изпитва човек с очаквана продължителност на живота от например 80 години, към някой, който и без това живее добре, а на всичкото отгоре се очаква да живее 300, 400 или 500 години.

А как се разрешава подобен конфликт? Най-очевидният отговор е посредством насилствено скъсяване на живота на „безсмъртните“.

КРАЯТ НА ДЕМОКРАЦИЯТА

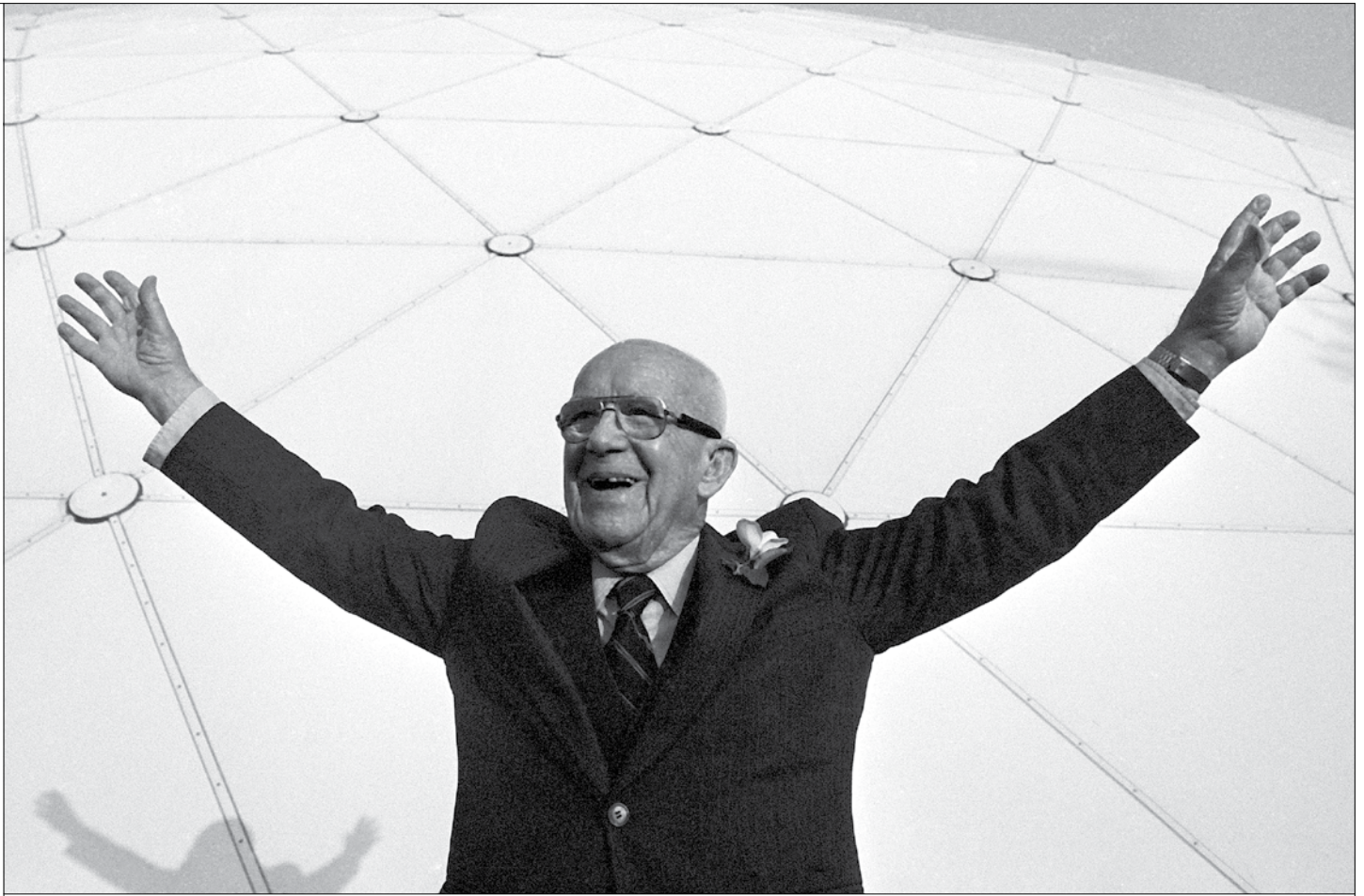
Има много симптоми за криза в модела на съвременната демокрация – политическа нестабилност в много държави, възход на популистки или открито конспиративни политически формации, както и групи структурни проблеми. От една страна, публичните политики станали невероятно сложни (за да обясня някому европейските политики в сферата на енергетиката например ще са ми необходими дълги часове, че и дни), от друга страна, на медийния пазар битката за вниманието на потребителя е толкова жестока, че политическите сюжети рядко успяват да станат най-възбуждащата тема. И това далеч не е най-сериозният проблем.

Огромна част от гражданите обитават мрежови балони – общества в социалните мрежи, където те общуват със съмишленици и хора, които споделят общи идеи. В балоните критичността драстично пада и там не само се преповтаря една и съща парадигма, но и тече процес на постоянна радикализация. Всеки ген

ние сме все по-прави и по-хубави на базата на непрекъснатото трупане на вътрешнобалонни аргументи, а групите са все по-неправи и все по-лоши, грозни, зли. Когато не достигат аргументи от реалността, се появяват такива от света на постистината или често открити фалшиви новини.

Убеден съм, че ако създам група „Приятели на еднорозите“ и тя събере критична маса членове, съвсем скоро ще започнат да се появяват снимки на ликорни, които живеят между София и Перник.

Развитите технологични общества днес живеят в условия на вменена и самоизмислена действителност. Сблъсъкът с реалността създава условия за радикални атаки към самите устои на обществата. Мрежите и балоните в тях изобщо не правят политическия избор по-рационален, а по-скоро подпомагат колективното халюциниране. В същото време ще става все по-силен общественият натиск гражданите, привикнали с мрежови технологии, не само да коментират, а и да участват. Напълно сериозни хора започват да смятат всеобщото пряко участие на широки народни маси в изпълнителната и законодателна власт за естествено човешко право.

„Призвани сме да бъдем архитекти на бъдещето, а не негови жертви.“ Ричард Бъкминстър Фулър

Общественият и политически дебат за въвеждането на електронно гласуване е факт и към момента. Но това е само началото. Щом това се случи в повече страни в света, съвсем логично ще се появи следващото колективно желание: „Щом имаме възможност да гласуваме евтино, бързо, почти в реално време, защо да го правим веднъж на четири години, трябва да можем да го правим всеки ден!“. Непременно ще се продължи с инициативи като електронни референдуми, електронно отзоваване и т.н. „Vox populi, vox Dei“, са казали древните, но нека си представим референдум с въпрос „Искате ли данъците да бъдат намалени два

пъти?“. Убеден съм, че ще получим категоричен резултат „Да“. След това друг референдум – „Съгласни ли сте пенсиите да се повишат три пъти, а заплатите два пъти?“. Има ли нужда да прогнозирам какъв ще бъде резултатът? Остава същественят въпрос какво ще прави нещастното правителство, което ще трябва да харчи повече пари, при условие че е с намалени приходи.

И ако директната електронна демокрация изглежда като пленителна катастрофа, опитайте се да си представите комбинацията от балониралата мрежова квазиреалност и пряка дигитална демокрация.

Нека си представим как в групата

„Страхотии и безобразия в Плевен“ се публикува снимка как една кола е пропаднала до средата в дупка на булевард „Дойран“ или пък снимка на кокетна вила, която кметът си е купил с общински пари в слънчева Гърция. Ако имаме възможност за електронно отзоваване, кметът до следобеда щеше да е приключил мандата си, а нагвечер щеше да се разбере, че първата снимка е монтаж, а втората е взета от сайт за търговия с недвижими имоти и няма нищо общо с кмета.

Съвременната политическа система е грастично неподготвена за рационалния характер на практическото правене на политики и

емоционалния характер и метареалното формиране на политически искания и убеждения в мрежовата реалност. Реално съществува възможност за пряка директна демокрация и е въпрос на време кои общества къде по света ще го поускат. И най-малките последствия са, че подобна система за самоуправление не предполага професионални медиатори и лидери, каквито трябва да бъдат политиците. Това е система без буфери, без контрастежести, без експертиза. Веднъж реализирана, тя всеки ден ще е на ръба на обществена имплозия, застрашаваща цялото общество.

Ако на някого му се струва, че създавам излишни страхове и описвам в прекалено мрачни краски едно подобно близко бъдеще, в моя защита мога да кажа само едно: подробно съм изследвал абсолютната липса на готовност на елитите да се изправят пред тези проблеми.

МЕНТАЛНА ДЕВОЛЮЦИЯ НА ХОРИЗОНТА

За разлика от Просвещението, известно като Века на разума, днес

живеем в епохата на метаразума и постистината. Химн на епохата е рап парче със заглавие или припев You Are Not Better Than Me. Не, това не е провокация. Живеем във времена, когато хората са несравнимо поинформирани спрямо когато и да било (буквално задавени с информация), във времена на епохални достижения на науката (от които никои не се интересуват), във времена, когато никои не може да заблуди обществото с невярна теория, защото има свобода на словото, а правото да критикуваш е издигнато в култ (и изобщо не е ясно в обществото има ли консенсусна теория или доктрина).

Известно е, че предишните поколения гледат с подозрение на следващите и ги намират за разглезени, неукни и неориентирани. Има документални данни, че това е тема от хиляди години. Но има структурни предпоставки да смятаме, че освен екологичните рискове за атмосферата качеството и чистотата на ноосферата също са под въпрос.

Например повсеместният залез на авторитетите. Само преди 30 го-

дини, когато счетоводител говори за счетоводство, производителят на кифлички е щял да мълчи и да си записва, когато инженер говори за двигатели, неуките са щели да мълчат и да слушат. Днес мнението на професор по икономика, право или каквото и да било друго не струва нищо в сравнение с мнението на инфлуенсър! Синдромът you are not better than me помита професионалните консенсуси по един или друг въпрос или пък налага обществени съгласия, нямащи никаква връзка с реалността, науката или дори здравия разум. Достатъчно е някой поставител, слагкодумец или умеец да създава сензации да плени вниманието ни с алтернативен разказ. Имаме хиляди примери за това – през грастичните „плоскоземци“, през отричащите кацането на Луната до галеч по-перфидни манипулации в областта на историята, точните или обществените науки.

Пряждането с информационно „бързо хранене“. Свърхдостъпът до информация благодарение на интернет, мрежи и търсачки всъщност насърчава опростенчеството и консумацията на информация на повърхностно ниво. Ако направим заемка от Декарт, разширява ума, но не го задълбочава, и тук изобщо не

**„Ще се окажем в Трета световна война. И това ще бъде война като никоя друга заради ядрените оръжия.“
Доналд Тръмп, президент на САЩ**

говорим за фалшиви новини и дезинформационно съдържание. Известно е, че алгоритмите на социалните мрежи приоритизират емоционално съдържание, което не изисква критично мислене. Информационното „бързо хранене“ има абсолютно същия ефект – води до ментално затлъстяване. Хората помнят все по-малко факти, защото знаят, че могат да ги намерят онлайн. Отстъплението от четенето за сметка на слушането или гледането намалява способността на мозъка да интерпретира, да фантазира, да създава образи. Съзнанието на съвременния човек все повече започва да използва готови образи „от каталозите“, достъпни навсякъде. Това е заплаха с трудно предвидими последици и забраната за мобилни телефони в часовете няма да я отдалечи.

Войната за внимание. Вниманието на потребителя е основна кауза на не една съвременна индустрия. И на рекламата, шоубизнеса, мрежите и, разбира се, политиката. Жертва на тази война невинаги е конкурентът, а потребителят и клиентът. Той има все по малко опори и възмож-

ности да се ориентира в зловецото предлагане на информация, цветове, красоти и сензации. Изследванията показват, че средната продължителност на вниманието намалява, защото хората свикват да прескачат между кратки клипове, мемеа и заглавия. Само преди поколение американските училищни психиатри въведоха термина attention deficit disorder – „синдром на дефицит на вниманието“, като рядко срещано заболяване. Днес това е обичайно състояние на подрастващите.

И една любима финална заплаха: „Нашествието на новите варвари“. Науката днес е отговорила на много въпроси, чиито отговори не сме знаели преди 50, 100 или 200 години. Успяла е да зададе още по-сложни въпроси, на които първа ще търсим отговор. Науката обаче е загубила общественото доверие – не защото е изневерила, а заради занемарен сексапил. Например нищо вълнуващо няма в това, че самолетите оставят инверсна следа, но виж, идеята, че някой ни пръска с нещо, е много по-вълнуваща. Все повече меди, политици, говорители, лидери

на обществено мнение се опитват, воювайки за вниманието ни, да опростяват сложните въпроси. В допълнение, семплите конструкции за света създават невероятни възможности за манипулация. Семетте се за хората, които обитават някакви манихейски светове, в които има просто бинарно разделение – този е добър, а другият е лош, това е така, а това не е така. И изобщо не става дума само за политика, а и за фенове на определени видове автомобили, спорт, начин на живот и какво ли не друго. Свят без нюанси, без друга гледна точка. Декарт ни учеше да проблематизираме очевидното. Боя се, че днес губим рефлексите да проблематизираме и илюзорното.

„Всеки век има своето Средновековие“, казва Станислав Йежи Лец. Не се наемам да прогнозирам кога и по коя тема ще започне Третата световна война, но усещането ми, че новото Средновековие е тук, става все по-силно. Единствената утеха е, че през историческото Средновековие войните са били многобройни, жестоки и с много жертви, но все пак не всеобща.

„Първата световна война отнема живота на милиони, Втората световна война отнема живота на десетки милиони. Няма да има Трета световна война. Това не е трилогия.“

Володимир Зеленски, президент на Украйна